

Markku Fredman

prosessioikeuden dosentti,
asianajajaoikeuden työelämäprofessori, Helsingin yliopisto
asianajaja

18.9.2024

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia Lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle etäyhteyksien käytön edistämisestä oikeudenkäynneissä yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi

Viite HE 63/2024 vp

Yleistä

Esitys on kannatettava ja tarpeellinen. Esityksessä ei kuitenkaan ole riittävällä tarkkuudella huomioitu sitä, että suuressa osassa oikeudenkäyntejä asianosaiset käyttävät asianajajan tai muun oikeudenkäyntiavustajan tai -asiamiehen palveluita. Esityksen perusteluissa oikeudenkäyntiavustajat on mainittu vain muutaman kerran eikä esitettyihin uusiin säännöksiin sisälly lainkaan mainintaa avustajista.

Esityksessä ei ole erikseen arvioitu poikkeuksellisen laajoja oikeudenkäyntejä, joissa tarve etäyhteyden käytölle voi vaihdella eri istuntopäivinä.

Esityksessä on korostettu liikaa etäosallistumisen tapahtumista viranomaisen tiloista käsin. Säädetävän lain tulisi turvata se, että tuomioistuinten etäyhteysteknologia on yhteensopiva asianajotoimistojen käyttämien kaupallisten videoneuvotteluyhteyksien kanssa ja laki säädettäisiin siten, että sillä turvataan etäosallistuminen asianajotoimistojen käyttämillä laitteilla, ilman, että asianajan tulee päämiehensä kanssa hankkiutua jonkin valtion viranomaisen tiloihin. Vain tällä tavalla saavutettaisiin merkittävät säästöt asianosaisten kannettavaksi tuleviin oikeudenkäyntikuluihin.

Oikeudenkäyntiavustajat ja -asiamiehet, syyttäjä

Esityksen perusteluissa sivulla 40 on seuraava maininta:

Avustajalla ja syyttäjällä olisi oikeus osallistua asian käsittelyyn istuntosalista käsin, ellei kysymyksessä olisi etäoikeudenkäynti.

Se, mihin tässä mainittu oikeus osallistua käsittelyyn istuntosalista käsin perustuu, ei esityksestä ilmene. Asian kirjaaminen hallituksen esitykseen tarkoittaa joka tapauksessa sitä, että asianosaisen ja hänen avustajansa läsnäolotarpeet ja -oikeudet poikkeavat toisistaan. Tämä olisi tullut tarkemmin sisällyttää säädösteksteihin ja niiden perusteluihin ja on nähdäkseni pyrittävä korjaamaan tässä asiassa annettavassa mietinnössä.

Esitys sisältää menettelyn, jossa asianosaiselta evätään läsnäolo-oikeus istuntosalissa ja määrätään hänet osallistumaan etäyhteydellä (ROL 8:13,5 / OK 12:8,5). Edellä siteeratun maininnan mukaan hänen avustajallaan olisi siis kuitenkin oikeus olla salissa. Tämä voi joissain tilanteissa olla luontevaa, mutta on myös tilanteita, joissa oleellista on se, että asianosainen ja hänen avustajansa voivat kommunikoida keskenään istunnon aikana.

Tällä hetkellä on asianosaisen ja hänen avustajansa erilaisista rooleista säädetty todistajan ja asianosaisen kuulemista koskevissa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 48 §:n 2 ja 3 momenteissa. Avustajan tehtäväksi on säädetty päämiehensä ja nimeämiensä todistajien pääkuulustelu, sekä muiden henkilötodistajien vastakuulustelu. Nämä tehtävät luonnollisesti edellyttävät asianmukaisia olosuhteita ja osapuolten yhdenvertaisuutta siten kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3. kappaleen d-kohdassa edellytetään.¹

Jos asianosaisen osallistuminen määrätään tapahtumaan esimerkiksi vankilasta käsin, on myös asianajajan joissain tilanteissa hankkiuduttava päämiehensä luokse. Tämä saattaa kumota ne perusteet, joilla pakolliseen etäosallistumiseen on päädytty, kun esimerkiksi taloudellisia säästöjä ei synny. Jää epäselväksi turvaako laki kaikissa tilanteissa sen, että avustaja on päämiehensä vieressä kun tämä osallistuu etäyhteydellä oikeudenkäyntiin.

Esityksessä ei esimerkiksi ole arvioitu tilannetta, jossa istunnossa läsnäolevan asianosaisen avustajalla on tarve osallistua käsittelyyn etäyhteydellä. Esimerkiksi covid-19 pandemian aikana toteutetuissa oikeudenkäynneissä oli tilanteita, joissa asianajaja oli altistunut tartunnalle ja viranomaisen antamien määräysten perusteella heidän tuli eristäytyä muista ihmisistä. Tämä johti esimerkiksi ns. Katiska I -oikeudenkäynnissä siihen, että useina istuntopäivinä osa

¹ ”Jokaisella rikoksesta syytetyllä on seuraavat vähimmäisoikeudet - - - d) oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat.”

puolustajiksi määrättyistä asianajajista osallistui istuntoon etäyhteydellä. Heidän päämiehensä saattoi olla läsnä salissa tai osallistui siihen etäyhteydellä tutkintavankilasta käsin. Nähdäkseni olisi mahdollista, että nykyisessä oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 8 §:n 2 momentissa ja rikosoikeudenkäyntilain 8 luvun 13 §:n 2 momentissa olevaa edellytystä *päämiehen suostumuksesta* avustajan tai asiamiehen etäosallistumiselle voitaisiin poistaa. Mielestäni olisi riittävä, että avustaja tai asiamies itse suostuu siihen, että hän osallistuu etäyhteydellä ja tuomioistuin pitää sitä soveliaana.

Rikosoikeudenkäyntilaki ei sisällä yksiselitteistä *asianosaisen määritelmää*. Oikeuskirjallisuudessa (esim. Antti Jokela, Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu, Oikeudenkäynti II) syyttäjä nähdään yhtenä rikosoikeudenkäynnin asianosaisena. Näin ollen esitykseen sisältyvä ehdotus (ROL 8:13,5) asianosaisen pakollisesta etäosallistumisesta on epäselvä sen suhteen, koskeeko se myös syyttäjää, eli voisiko tuomioistuin määrätä syyttäjän osallistumaan istuntoon teknisellä tiedonvälitystavalla vastoin tämän tahtoa.

Kun esityksessä ei ole erikseen säännöksiä syyttäjän etäosallistumisen osalta, vaikuttaa siltä, että esitystä laadittaessa on lähdetty siitä, että syyttäjä on yksi asianosaisista.

Nähdäkseni esitystä tulisi täydentää siten, että oikeudenkäymiskaaren 12 luvun ja rikosoikeudenkäyntilain 8 lukuun lisättäisiin säännös siitä, että etäyhteyttä käyttävän asianosaisen avustajalla sekä syyttäjällä on oikeus olla läsnä istuntosalissa.

Oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 1 §:n 3 momentin mukaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen saapuneella asianosaisella saa olla oikeudenkäyntiavustaja. Pykälän 1 momentin mukaan asianosainen, jota ei ole määrätty saapumaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, saa oikeudenkäynnissä käyttää oikeudenkäyntiasiamiestä. Oikeudenkäymiskaaren ja rikosoikeudenkäyntilain säännöksessä osallistuminen teknistä tiedonvälitystapaa käyttäen rinnastuu henkilökohtaiseen läsnäoloon. ROL 8:13,3:ssa ja OK 12:8,3:ssa tämä rinnastus on kuitenkin *rajattu koskemaan vain kyseisten lukujen säännöksiä*. Näin ollen OK 15 luvun 1 §:ää tulisi täsmentää siten, että paitsi henkilökohtaisesti tuomioistuimeen saapuneella, myös teknistä tiedonvälitystapaa käyttävällä on oikeus käyttää oikeudenkäyntiavustajaa ja asiamies voi osallistua istuntoon etäyhteydellä OK 12 luvun ja ROL 8 luvun säännösten mukaisesti.

Laajat oikeudenkäynnit

Nähdäkseni esitetty lainsäädäntö tulisi sovellettavaksi erityisesti poikkeuksellisen laajoissa oikeudenkäynneissä, joissa pääkäsittely saattaa kestää kuukausien ajan ja istuntopäiviä on kymmeniä. Esitys on kuitenkin kirjoitettu tavalla, jossa keskiössä on kahden asianosaisen oikeudenkäynnit, jossa tuomareiden ja asianosaisten osallistumistapa on sama koko oikeudenkäynnin ajan.

Mielestäni valiokunnan tulisi täydentää eri pykälien perusteluihin sisällytettyjä soveliaisuusperusteita useampipäiväisiin oikeudenkäynteihin liittyvillä kysymyksillä tiettyjen istuntojen sisällöllä. Esimerkiksi esityksen sivun 34 alimassa kappaleessa mainitaan perusteita, jotka tulee ottaa huomioon harkittaessa oikeuden jäsenen etäosallistumisen soveliaisuutta. Mielestäni perusteiden joukkoon voitaisiin sisällyttää se, mitä kyseisenä istuntopäivänä on tapahtumassa: onko kyse kirjallisen vai suullisen todistelun vastaanottamisesta tai onko kyseessä asianosaisten loppulausunnot. On perusteltua katsoa, että etäosallistuminen katsotaan soveliaaksi joinakin, mutta ei kaikkina istuntopäivinä. Sama koskee myös etäoikeudenkäyntiä. Lain tulisi mahdollistaa se, että jokin osa pääkäsittelystä, esimerkiksi asianosaisten loppupuheenvuorot annetaan etäoikeudenkäyntinä, eli kaikki osallistuvat tuohon istuntoon videoneuvotteluna sen jälkeen kun todistelu on aiempina istuntopäivinä otettu vastaan perinteisesti istuntosalissa läsnäollen.

Lain tulisi selkeästi mahdollistaa se, että asianosaisen oikeus osallistua oikeudenkäyntiin henkilökohtaisesti istuntosalissa toteutuu vaadittaessa silloin kun häntä itseään kuullaan tai kun kuullaan hänen nimeämäänsä henkilötodistelua. Sen sijaan sellaisina istuntopäivinä, jolloin todistelu ei suoranaisesti kohdistu kyseiseen asianosaiseen, hänen osallistumisensa voitaisiin jättää tapahtuvaksi etäyhteydellä. On tunnettu tosiasia, että laajoissa rikosasioissa tutkintavankeudessa olevat vastaajat mieluummin istuvat oikeussalissa kuin yksin tutkintavankilan sellissä. Sivulla 46 mainitut tutkintavankien kuljettaminen oikeuspaikalle ja mahdollinen erilläänpito toisistaan ovat melko suuri panos yhteiskunnalta tilanteessa, jossa todellista perusteltua tarvetta osallistua henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn kaikkina sen päivinä ei ole.

Käytännön syistä, jotka saattavat rajoittaa asianosaisen oikeutta osallistua istuntoon salista käsin on myös salien rajallinen koko. Suomessa on toteutettu joitain oikeudenkäyntejä, joissa suurinkaan sali ei ole riittänyt kaikkien asianosaisten ja heidän avustajiensa läsnäoloon (esim. ns. Anton-kuittikauppajuttu ja Vastaamo-asia). Nähdäkseni ei olisi kohtuutonta, jos myös rajallinen salikapasiteetti voitaisiin ottaa huomioon, kun harkitaan asianosaisen oikeutta osallistua oikeudenkäyntiin istuntosalissa.

Eräistä yksityiskohdista

Esityksen sivulla 6 selostetaan nykyistä tilannetta tuomioistuimen etäyhteyksien osalta. Tuomioistuimet käyttävät valtionhallinnon sisäistä videoneuvottelupalvelua tai muiden jo hylkäämää Skype for business viestintäsovellusta.

Jotta nyt esitettävällä lainsäädännöllä saavutettaisiin maksimaalinen taloudellinen hyöty, olisi tärkeää, että eduskunta edellyttäisi tuomioistuinlaitoksen käyttävän sellaisia viestintäsovelluksia, joihin niiden asiakaskunnalla on mahdollisimman kattavasti pääsy. Suuri valtaosa oikeudenkäynneistä on julkisia,

joten liiallinen tietoturvan korostaminen ei ole perusteltua. Oleellista tulee olla se, että esityksessä sivulla 6 mainittu tuleva ViPu-sovellus – mitä se sitten onkaan – olisi yhteensopiva asianajotoimistojen kattavasti käyttämän Microsoft Teams-järjestelmän kanssa.

Esityksen sivulla 15 mainitaan, että ”Käytännölliset syyt liittyvät siihen, etteivät muut kuin viranomaisten väliset videoneuvottelut ole osoittautuneet kovinkaan toimintavarmoina.” Tämä johtuu pitkälti tuomioistuimien käyttämistä sovelluksista. Covid-pandemian myötä asianajotoimistot ovat kehittäneet valmiudet videoneuvotteluihin ja Teams-neuvottelut ovat asianajajille lähes jokapäiväisiä. Jos siis tuomioistuimet käyttäisivät standardituotteita, voisivat videoneuvottelut onnistua paremmin.

Sivulla 43 todetaan: ”Viranomaisen luota otettava videoyhteys varmistaa käytännössä paremmin sen, että kuultava pystyy paremmin keskittymään kuulemiseensa kuin häntä puhelimella kuultaessa, kun mahdolliset häiriötekijät suljetaan kuulemistilanteen ulkopuolelle. Videoyhteys tarjoaa lisäksi paremmat mahdollisuudet varmistua kuultavan henkilöllisyydestä ja esimerkiksi kuulemistilanteen asianmukaisuudesta, mihin liittyy painostuksen puuttuminen ja tarvittaessa myös kuulemistilanteen luottamuksellisuus.” Nähdäkseni vastaavat olosuhteet ovat saavutettavissa myös, jos kuuleminen toteutetaan asianajotoimiston videoneuvottelujärjestelmää käyttäen.

Esityksen taloudellisia vaikutuksia on selostettu lähinnä vain valtiotalouden kannalta. On huomattava, että melkoinen osa oikeudenkäyntien kustannuksista koituu asianosaisille asianajokuluina. On tärkeää kehittää etäosallistumista tavalla, joka säästää asianosaisille aiheutuvia kustannuksia. Tähän nähdä ei tule edellyttää, että asianosaisten etäosallistuminen tapahtuisi viranomaisten tiloista.

Sivu 20: ”Pääosin etäosallistuminen ja kuuleminen etäyhteyksien välityksellä suoritettaisiin sekä asianosaisten että todistajien ja asiantuntijoiden osalta toisen viranomaisen luota.”

Sivu 45: ”Jos asianosaiset osallistuisivat tunnustamisoikeudenkäyntiin etäyhteydellä, heidän tulisi lähtökohtaisesti osallistua viranomaisen luota.”

Tavoitellut säästöt syntyvät kun etäyhteys tuomioistuimeen voidaan ottaa asianajotoimistosta käsin.

Esimerkki:

**Tunnin valmisteluistunto tai tunnustamisoikeudenkäynti klo 9 – 10
Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden Hyvinkään istuntopaikalla.**

Jos asianosainen avustajineen osallistuu istuntoon salissa, tulee helsinkiläisen avustajan lähteä istuntopaikalle noin klo 7.40 jotta saapuisi paikalle n. klo 8.40 varmistaen sen, että matkalla tapahtuvat viivästykset eivät johtaisi myöhästymiseen. Istunto kestää tunnin ja sen jälkeen asianajaja matkustaa toimistolleen noin tunnin verran. Asiakkaalta laskutetaan ajankäyttö klo 7.40 – 11.00, eli 300 euron tuntitaksalla (sis. ALV) yhteensä 1.020 euroa sekä noin 50 euroa matkalukuja. Asiakkaalle istunto maksaisi siis noin **1.070 euroa** verrattuna siihen, että etäosallistuminen asianajajan omasta toimistosta maksaisi yhdestä tunnista (klo 9 – 10) veloitettavan **300 euroa**. Säästö on huomattava.

Jos etäosallistumisen edellyttäisiin tapahtuvan Helsingin käräjäoikeudesta käsin, jäisi asianajokulujen säästö noin puoleen.

Nähdäkseni lakivaliokunnan tulisi mietinnössään korostaa, että lakia sovellettaessa tulee mahdollisimman pitkälle tukea asianosaisten ja heidän avustajiensa osallistumista myös heidän omia teknisiä yhteydenpitovälineitensä ja -järjestelmiä käyttäen.

En näe myöskään perustetta lain tasolla estää sellaista menettelyä, jossa varsinkin riita-asiassa asianosaiset kuulisivat jonkun todistajistaan siten, että todistaja on asianajotoimiston neuvotteluhuoneessa, josta on laadukas etäyhteys tuomioistuimeen ja vastapuolen asianajotoimistoon. Asianajaja siis kuulustelisi toimistonsa neuvotteluhuoneessa oman todistajansa ja vastakuulustelu tapahtuisi etäyhteydellä toisesta asianajotoimistosta. Todistajan vaihtuessa roolit olisivat toisinpäin eli menettelyyn olisi asianosaisten suostumus. Tuomarit seuraisivat kuulemista etäyhteydellä joko istuntosalista tai kyse olisi etäoikeudenkäynnistä.

Oikeudenkäynnin julkisuus

Esityksessä on pidetty itsestään selvänä, ettei etäyhteydellä toteutettavia oikeudenkäyntejä saa tallentaa.

Esim. s. 17: ”Viranomaisen velvollisuutena olisi varmistua siitä, ettei oikeudenkäyntiä tallenneta, kun sitä seurataan etäyhteyden välityksellä.”

Esityksen 6. lakiehdotus 5 §: ”Turvatarkastajalla on myös oikeus 1 momentissa säädetyin tavoin tarkastaa henkilö, joka haluaa katsoa tuomioistuimessa kuva- ja äänitallennetta *tai seurata oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 16 §:ssä tarkoitettua etäoikeudenkäyntiä*, ja hänen mukanaan olevat tavarat sen selvittämiseksi, ettei hänellä ole mukanaan kuvan tallentamiseen soveltuvaa välinettä. Turvatarkastajalla on samoin edellytyksin oikeus ottaa pois tarkastuksessa tai muuten löydetty kuvan tallentamiseen soveltuva väline kuva- ja äänitallenteen katsomisen ajaksi.”

Turvatarkastuksissa on siis tarkoitus ottaa sivusaleista istuntoa seuraavilta tallennuslaitteet pois. Tuomioistuimella on kuitenkin oikeus sallia kuvaaminen ja

niin yleensä tapahtuukin istuntojen alussa.² Esityksellä ei nähdäkseni tulisi ka-
ventaa tuomioistuimen mahdollisuutta sallia istunnon kuvaaminen.

Lakiin tulisi nähdäkseni kirjata erillinen säännös siitä, onko yleisöllä pääsy sii-
hen tilaan, jossa oikeudenkäynnissä kuultava antaa kertomuksensa etäyhtey-
dellä. Jos siis asianosainen, todistaja tai asiantuntija kutsutaan toiseen tuomio-
istuimeen tai viranomaiseen ja hänet etäkuullaan sieltä, onko yleisöllä oikeus
päästä seuraamaan kertomuksen antamista? Mikäli läsnäoloa ei kokonaan kiel-
letä – mikä saattaisi olla perusteltua –, tulisi säätää siitä, kuka päättää yleisön
läsnäolosta.

² Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa, 21 §: Muu kuin tuomioistuin
saa julkisessa suullisessa käsittelyssä valokuvata, nauhoittaa ja muulla tavoin tallentaa sekä
siirtää teknisin menetelmin kuvaa ja ääntä vain puheenjohtajan luvalla ja hänen antamiensa
ohjeiden mukaisesti.

Lupa tallentamiseen ennen asian käsittelyn alkua tai tuomioistuimen ratkaisua julistettaessa
voidaan myöntää, jos:

- 1) tallentamisesta ei aiheudu merkittävää haittaa asianosaisen tai muun kuultavan yksityisyy-
den suojalle eikä se vaaranna hänen turvallisuuttaan; eikä
- 2) luvan epäämiseen ole muuta 1 kohtaan verrattavaa painavaa syytä.

Lupa oikeudenkäynnin tallentamiseen muilta osin voidaan myöntää, jos 2 momentissa sääde-
tyt edellytykset ovat olemassa eikä tallentamisesta myöskään ole haittaa suullisen käsittelyn
häiriöttömälle kululle ja oikeudenkäyntiin osalliset antavat siihen suostumuksensa.